

This document is part of The Vaynakh Vault archive
You can contribute right now to the conservation of our heritage at
vayvault.com

vaynakh
the vault

A. ČECHOV, KOROLENKO.

ZULAMXO

J QI DUVCARAŠ I

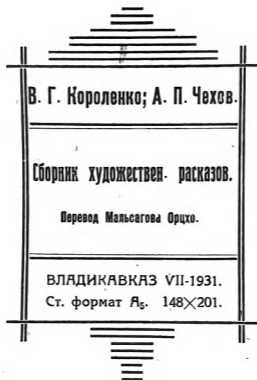
SERDALO БУДУ KRAJNACIZDAT

V. G. KOROLENKO; A. P. ČEXOV.

Guldä govzame duvcaraš.

Taržam Malsaga n. Oarcx.

Сердало—Крайнациздат.

CHERALGIŠ.

Duqa xa ħalxa, yäržača gujrana bus, kemaca vodar so cqha, sibrerča chimxarča xitha gholla dha. Cqhäx-xä xivo golatoxača metta, ħalxaška, yäržača loamaška khal cheralg sogajelar.

Sogajelar sijrda, čoagha, gettar jixe...

— Dalla xoastam ba! — älar az ghadvaxa, — bijsa jaqqa mottig jixe ma jij!

Kema loallaš xinnačo juxa a vijrzä, balamthagholla cheraga a ħezä, älar: iz gäna ja, thaqqa degazo juxa a bolabir thavižžä peskašca bolx.

So tešanzar: cheralg lattar, qhoastam boacča boadon juqhera, ħalxaškajuvlaš sanna. Kemaloallar baqh xinnavar: chi, boqhonca, gäna xinnajar.

Bijsana joagača cu cheri oamal ja, — boad ešajejja gargajaj—qhegaš, šij gargalca dogdoaxitaš, thauvzaš. Ha, äнна, kema šozza—qozza čing texača, xetalu, jisteboal qi je niqh... Dhaladijghača gäna xull!..

Duqa xa jäqqar oaxa, šaqha mo bäde dolča, xica dolxaš. Loami čožaš, berdaš—näkaca araduvlaš thauxar, theħadisača, näkaca dhaxar—vhalla xoadam boacča, xetaluča, gänon juqgholla dej dhadoalaš, cheralg, häta mo ħalaška latt, lepaš, thauvzaš, massaza mo buxe xetaš, juxxera išta gäna jolaš...

Kasta-kasta dagadox sona loami berdi yenaša bädä iz xij a, ca jovš dijna xinna iz cheralg a.

Duqača cheraša ħalxa a, theħax a, šij garga—xetarca, thaižäb so voacaraš a. Išta dhajodaš latt cu chimxara xinnača berdašta juqħgholla mo xa, häta a cheraš gäna ja. Juxa a peskašta tvhaviža veza...

Hata a... Häta a ħalxaška—cheraš ma jij!..

1900 š.

Z U L U M X O.

Sudječa sledovatela halxaška latt čhegalg jolča kha-da koč i, hamaš tijxkă xëčij i juvxaš loxiga, gettar ve-gha mužge.

Cun moska kotama fua mo thădi dolaš qhoarze j jănnača juħmaraše j, lista dănna yoču oxkadenna xinna-ča chazqħmi khalħara kheziga mara ca guš xinnača bar-giše j, chimxara, ghoža surat ħaħuvqar. Kertatha bharc-ča kij missel, duqača xana jexk ca ħoqaš, jotajenna xinnača mosaša, tarvolitar iz qi a čhoaghax maza beča gizga.

Kogaš berzan var iz.

Denis Grigorijev!—oal sledovatela.—Buxex ħatha a vajja, si xattarašta zop da. Vorhlagħča den uq ijul bet-ta, mašina năqħthara xăxo. Ivan Semenov Ankifov yurra aravănna lijne vodaš 141-ča verst jolča, thaqă-čăv ħona špalašta relsaš yothačhoaghješ jola ventaš joa-xaš ħo voallača xana. Jer ja iz vent. Iz vent kara a jolaš co ħo soca a văv. Išta xinnadij iz?

— Mišta?

— Ankifova jaxača bessa, išta xinnadij iz še dar?

— Išta xinnad.

— Dikind, senna joaqqar ya iš vent?

— Mišta?

— Iz ħej „mišta“ dita a dite, xattara žop da: sen-na jăqqăj ya vent?

— Ijšă jecare joaqargjacar ħona, — joax Denisa, chuvzača oazaca, bhagharo txovnagaħ a ħežaš.

— Senna ešar ħona iz vent?

— Vent-i? Ventex oaxa dozalaš du.

— Oaxa, jaxaraš malaš b' ħi?

— Txo, nax... Klimovske baxa mužgi.

Laduvghal, voše, egavä-idiot ħejx tarvalita ca a ghertaš, korta a bolaš, de qhamäl. Fu oapaš ba ya dozalex buvcaraš!

Qellača ghone ca bijcä oapaš, uqaza buvc... qhoasta ca luš joax, bhargiš a dettaš Denisa.—Vaše blagorodi, mišta meg dozalaš doacaš? Cqhänäb mo nhana bale a, qop jale a ya zhaka thajeghača, dozal ca ellača xina buxe ghorgdij iz? Oapaš buvc... joax vela qhedaš Denisa—Jilbazana ba iz nhana, xitha gholla iz lelargbale! Čabaq, mož, nalim jaxa čqhära massaza a xin buxe-gholla boda, leqe gholla lelačo šillišper jaxar mara loacargbac, iz nagab mara a lacac... Txi xiču šilišper xila a xilac..., Cu čqhāranna duqa jeza parghata mottig.

Senna buvc ya sona šillišper?

— Mišta? Aj, ħo ħe ma vij xettar! Txi barina a luvc išta. Ejra dala doadäča bero luvcargdac ħona čqhäri dozalaš doacaš. Baqhda, ca dovzar vaxa meg, dozal doacaš. Duraka zakon miča d' jazdä...

— Iz vent jaqqäj, jax qi ya, çoax dozal de?

— Qi senduĥa joäqqar iz? Gholgax lovzagvar carca!

— Aj dozala megicari daš, pxo... mollagha boa ħastam...

— Daš näqhtha kororgdac, eca deza. Ĥastam megirbac. Vental tolažax hama kororgdac., Jeza a ja, yurg a doall.

— Šijx durak tarvalita ghert ħona jer a! Qi, selxan a vävac ħo, je sigalara yo a vežävac ħo. Mišta luv ħo, yovdal korta, xaci ħona ventaš jaxarax fu xul? Xäxo

hožaš xinnavecare mašin nāqhthara a jānna xārcā nax boaberg ma bari! Nax ma boabergbari ya!

— So dala loravolla, vaša blagorodi! Mišta meg boabe? Je txo? kerastaš dac, je tijšābolx lelaberex da txo? Dalla xoastam ba, duqa-vaxarg, jer xa joaqqāš daxāš, nax boabar mettel, cu tejpara ujlaš kertaču a xinnajac... Dala loaroalda vej, dalax tijšā da vej...

Fu duvc ya!

— Senduḡa xerc, ḡi yādalax, mašinaš? Ši-ḡo vent bajaqqa, xārcā jānnij bona mašin!

Denisa velaqherdaš, ca tešaš bhargiš teyadu sledovatelā tha.

— Ha! Massax šu da, dala loradeš jerrigiča jurto ventaš joaxa, hanz uqazā xarcar... nax boabar... Nagax sanna az relsaš jāxājalare, je pxorax cu nāqhatha gar dillādalare, thaqqa m' mašin xarca a megir, iz fu d'... tpu! vent!

— Aj, qeta hana qetac ḡo, ventašca relsaš špalaštha yotha ma čhoaghjoj!

— Coax m' txo qet... Jerriga ventaš m' oaxa miča joax ḡa... juta ma juti... ḡāqhal doacaš miča du... qeta ma doj...

Denis settaluš, bagenna žhargiš dexk.

Daxača šera uqaza mašin xārcā xinnij, joax sledovatela.—Hanz gučadoal iz hana...

— Fu xettara ya?

— Hanz qetadu, jax, senduḡa xārcā xinnij daxača šera mašin... Xov ḡo sona!

— Čuduḡa va ḡo m', duqavaxarg. dijšā, qetade... Dalla m' ḡov, qetam ḡanna lu... Goj ḡo, ya qhoasta a dir ḡo mišta d' a ma d' a, xāxo so mo mužge va, čhaqqa qetam boacaš, foartan juxgholla ka texā lācā, teqavu... ḡalxax qhoastade, thaqqa toqave!

Mužge va bona-volča bessa, mužgečun boa a ba. Dhajzdelah, vaše blagorodi, cutha co sona šozza cer-gište j nāqax i bij texälga.

— Bona čužožača xana, čhäqa vent korajäj... Malaghča mettera, maca jäqqäj ya iz vent?

— Cheča thoargaca khal'illä vent jiz ya xettar.

— Iz ši miča illäj xac sona, korajälga mara. Maca jäqqäj ya iz?

— Iz az jäqqäjac, iz sona Ignaškaz, bhagharča Semena voya, jennij. Az juvcar m' thcargaca khal'ullar jar, häta koa soaložaču ullar m', az Mitrofanaca čjan jäqqäj.

— Malaghča Mitrofanaca?

— Petroj^o n. Mitrofanaca... Xezävecij bona? Txo dolča cxaralaš deš, bhäxiča naxaga doxkar. Cunna iš ventaš duqa eš. Hara cxarala, khezigax jale ittex...

Laduvghal... 1081 gha jolča sudječa zakona stat-jaz joax, hara ujla a jä mašina nāqha dāča zenna, cu zeno cu nāqhaca jodača kira kirame bolaš hovzam biča, bexke volčoa co iz hama **xovšhe a dā xilča** co dāča haman ghulaq xatar xinna qhastāš a xilča... qetij ho? xovš xilča! Bona ca xa jiš jacar, iš ventaš hajaxarax fu xul... cu saga katorožne bolx be sudju.

Bona dikax xov, juxxeradar... Txo bāde nax da... oaxa fu qeto?

— Massada qetadu ya! Mottijta xarcluv ho!

Xarc senna lurgva? Dhaxatā jurtaga, be ca teše... Dozal doacaš uklejka mara lacac, piskar jaxača čghāral vox čhaqqa bac bona, iz a ghorgbac ho dozal ca xilča.

— Šillišperax a de a qi a qhamäl! - jaxaš, vel sledovatel.

— Šillišper txo dolča xilac... Dozal doacaš xitha gholla lelargdolaš khormac delle, zhak tos oaxa, boaq-qar golavl jaxar a xul, iz a nagah mara a xilac.

— Ha, to'argda ho...

Qhamälaš soc. Denis kogathara kogatha dozal doxitaš, stolatha ullača bäccarča isxalega, sixvenna bhargiš dettaš hežaš latt, šijna halxaška gur isxali a doacaš, malx bolaš sanna. Sledovatela čexka jazdu.

— So gho?—jaxaš xet Denisa čja xa jälča qhamäl secä.

— A. Ho läca a läcä, nabaxta čuvolla vezaš va so.

Denis dettaluš xinna bhargiš soca a dä lista chazqhmaš ejdä, fu, dola jer, älča sanna, činovnika bharəž.

— Fu nabaxte? Vaše blagorodi! So muqha vac, jarmarke vaxa veza si; Jegoragara dättax doalla qo som haeca...

Ghar ca a ješ taqqala latta.

— Nabaxta... Čhan haman duha xilča m' še ma dari, juxa hanz... megirg a dära da... Senduha? Qhoaldä a, xetarax lataš a ca xilča... Cqhänah mo dha ca luš jisäča joalax ho šekvale, vaše blagorodi, jurtadäx ma tešalah... Neprimennij členaga xatta ya... Žharg ullaš vac hona jurtada m'...

— Ghar ma je!

— So m' miča luv...—še-šijx olaš duvc Denisa.

— J u r t a d a z loarhaš oopaš bjčälga, iz az duvnaca a argda... Txo qo voša va: Kuzma Grigorjev i, qi Jegor Grigorjev i so—Denis Grigorjev i...

— Soga bolx bejtac ya... Ej Semen!—jaxaš, chogha dett sledovatela.

— Dhaviga iz!

— Še tennača šin šaltečo läcä, kamarera aravugaš, še-šijca luv Denis: Txo qo voša va. Vešijna halxa - voša deqarila vac... Kuzmaz teqäjacar jaxaš, ya, Denisa, taqa... Sudaxoj! Dala qhaxetam bolba coax, barin-inaral vennavecare, co bergbar, sudaxoj, šun bolx... Sud m' xovš je ma jezij, ara gholla joacaš... Hašt dale särgiš a toxa, ghulaqaš toxa dezaš xule, doagghaçä besa.

UNTER PRIŠIBEJEV.

— Unter-oficer Prišivejev! Ho bexkeveš, va, uq sentäbr betta-3-ča den dešäšce j, derlonce j urädnika Žigine j, okrugä thavilläča dä Alapove j sotskij Jefimove j, ponätix Ivanove j, Gavrilove j, qi jalx axarxočun i sij doadarna, cutha carna juqherča halxarča qänne, ya doadä sij doadäd ya, iš šoj bolx beš ghulaqatha bolča xana. He bexke volga xovš mukharlo doj ya?

Mordaš xäba ira juḅ jolča untera Prišibejevaz, xäče ovnašca nijsdeš kulgiš yoadaxitä, jišxälä toyajiča sanna jolča oazanca hara oalaš doa doš xädä-qhoastadeš, komandaješ mo, žop lu:

— Vaše visokorodi, gaspodin mirovoj sudaxo! Xina dale, massada a zakonex doaghaš so vuvcar bexk, mollagha xinnar xurgdacar dhaj-saj xinčoax mara! Bexke so vac, qi mel baraš ba. Derriga iz ghulaq xinnad, dala qhaxetam bolba coax denna daqha baḅan dolaš. Qoalaghča cislax Anfisa jaxača sesagaca šortta, ezdelax, vodar so, dhäbežača—xiberdaca tejp-tejpara adamex, näxa guv latt. Malaghča jizzäča boqhonax uqaza nax gulbennab?—xett az. Senduḅa? Zakonax ännadij, yul mo nax lelalba äнна? Dhaj-saj qhesta!—änna qejkar so. Näx chauxargbolaš dha-juxa a qijsä, sotskega älar az, laxka fortan juxe jettaš. .

— Sabar, ho je urädnik a vac, je starosta a vac, hi fu ghulaq da nax lelxabe?

— Cun ghulaq dac! Cun ghulaq dac!—jaxaš chogharč xoz kamara massaja a miyingera.--Vaxar dac cunghara, vašaskorodil Pxijta šu du iz baḅan txoga

bala bola! Ghulaqathara iz chaveča ghone, jurtara molxača qoačadäd txo co. Dovča qoačaväv še var!

— Dolčča bessa da hõna, vašaskorodi!—oal tešala starostaz.—Jerrigiča, jurto lodqham bu hõga. Cunca vaxa vhalla jiš jac hõ! Surataš hõlläcä dolxe, lovzar xule, je qi hama xinna dale, massanaḅa thačuvxaš, gharješ porädkaš uvttaju. Beri lergiš uvzadu. qalnaxa theḅaḅež, laduvghaš, čḅa hama xilar qeraš, märda mo... Duqa xa joacaš koaška uvttaš lelar, ileš ma daxa jaxaš, serdalo-naš ma joagaje jaxaš. Zakonatha ännadac ileš daxa jaxaš.

— Sabarde, quvrgda hõ lodqhambe, oal sudaxoz: hanz Prišibejevaga dejta dhaxa qhamäl. Prišibejev, qhamäl de ya!

— Laduvgh az!—oal jišxäläcä untera.—Ya ma jaxij, vašeskorodi, iš nax lelxo si ghulaq dac... Dikand... Thaqqä buntaš xälča? Aj, megirgdij naxaga kegar lelojta? Miča jäzdä da iz zakonatha nax muqhabalita, ännä?

Az leladejtirgdac. Cqḅänab mo az ca lelxabiča, ca čovxabiča, mala v' iz de? Čḅanna saga xac boqhonca jola porädkaš, jerrigiča jurta so čḅa' va qi, älcä var, vašeskorodi, dovzar, loxerča naxaca lela vezača tejpara lelar, sona massada dovz hõna, vašeskorodi. So mužge vac, so unter-oficer va, ostavkera kaptinarmus. Varšave ghulaq däd az štabe, cul theḅax hõna dovzarg, chenača ostavke vännäcul theḅax, požarnij xinnav, cul theḅax camagara dika ca xilarax požarnel dha a vännä, mayča näxa klassičeskij progimnaze švejcar volaš ghulaq a däd... Jerriga porädkaš jovz hõna.

Mužge yärža sag va, hama xac, co soga laduvgha deza, hana—cunna šijna pejdanna dolandä. Masala, jer ghulaq duvcargda vej... Nax dha-sa čuvxo az, xiberda ghomartha xivo vijnača saga dhaqha ull. Malaghča, ištaveštača boqhonax, xett az, ull uqaza jer? Iz fu porädok ja? Urädnik senga ḅež? Hana xajtadac ya, jax az, urädnik, ḅakimiška? ḅanna xov, iz xivo vijna sag, še xila

ijqqä vennavij? Jer ghulaq Sibirex hažjoaxitargjolaš xila a meg. Hanna xov uqaza sag vijna ugovnñ doš dij... Urädnik Žigin la ca duvghaš ghale a uvzaš latt.

„Jer fu hebarxo va šun, joax? Mičara vännav jer, išta var? Vejna xacij iz voacaš, joax, voaš lelor?“ Išta dale xac hõna, durak, jax az, hana latt ho ca hožaš. „Az, joax, selxane a xajtäd stanovoj pristavaga“. Senna xajtäd ya, xett az, stanovoj pristavaga? Malaghča zakona statjax? Cu moča ghulaqa, xivo boaberaš, hal'oxkabennia bejnaraš, išta cu tejpar qibaraš—cu moča ghulaqa stanovojez fu dergda? Uqaza, jax az, ugovnoj, graždanskoj ghulaq ma dij... Uqaza, jax az, čexkax estafet jaxita ma jezij sledovatelaga a, sudaxoška a. Halxar-halxax akt a ottadä, jax az, mirovoj sudaxočunga daxita deza ya. Iz, urädnik, derriganengä laduvghaš vel. Išta mužigi a. Berrigiš belar hõna, vašeskorodi. Duvnaca ala jiš ja hõna. Jer a velar, je lattar a velar, Žigin a velar. Senna qhego oaš qhoxkaš, jax az? Urädnika joax: „Mirovoj sudaxočunna, joax, išta dola ghulaqaš kara dac“. Cu dešaša degħathara niħ ghottadir si. Urädnik, äleri ya išta?—joax untera, Žigin jaxača urädnikiga.

— Älar.

— Massanešta xezar, berriga nax bolča ya išta qhamäl deš: „Mirovoj sudaxočunna išta ghulaqaš karadac“.

Massanešta xezar izzamo hama... Si, vašeskorodi, degħathara niħ ghettar ho, qera a velar hõna. Juxa alal, jax az, juxa alal, išta vešta xilarg, yejxa ännar! Co juxa iš dešaš... So cunga. Hi fu boqho ja, jax az, izzamo qhamäl mirovoj sudaxojex de? He policejskij urädnik vollašhe a, yädala dubal va ho? Ha? Aj hõna hana xac, jax az, cu moča dešajex mirovoj sudaxočoa lejča, gubernskij žandarmskij pravlene he čuxoaverg xilar hi yädala halxaška tešame doačča ghulaqaša. Aj, xoj hõna, jax az, cu moča politiki dešajex mirovoj sudaxoz he miča loallargva? Jurtdaz joax: „Mirovoj, joax, šij dozal thex

hamo otto jiš jac. Cun kara kagi dešaš mara dac“. Išta älar, massanena xezar... Yädal yoteyade mišta meg ya, jax az? Socara begaš vo begaš xurgba šoana, jax az, ghulaq, voše, telxä xurgda šoana. Varšave so volča xana, je mayača näxa klassičeskoj progimnaze so švejcar volča xana, megirgdoacaš dešaš ma xezzenge, žandarm goj hoax, äle, ulice hožar so; havel uqaza, kavaler, äle, derriga cunga dhaduvcar. Uqaza jurta hanga argda ya... Eghazvaxar so. Xala xilar sona, hanz bola nax šoj muqhalenax bolaš, muthaḡ ca xilar, lostabir az... duqa čhoagha boacaš, išta, nijssa, atto, šoax, vēšeskorodi izamo dešaš duvcargdoacaš... Jurtdäna tha urädnik ettar. Az, joaghača bessa urädnika a... Dhadoladelar ho... Sixvelar so, vašeskorodi, fu dergda, ca toxaš a mišta yergva, ye jiš jac. Yovdälča saga ya ca jette, hi hej sina xurg ma dij qha. Qhästä ghulaqa doaghaš xilča... porädok ca xilča...

— Mišta luv ho! Porädok ca xilča heža nax ma bij. Cu ghulaqa urädnik, starosta, sotskij ma vij...

— Urädnik massanaha hežavargvac, urädnika xa a xac, sona xovr...

— Aj, iz hej ghulaq doacalga hana qetoc ya!

— Mišta? Hana dac iz si? Jer da hona xoza... Naxa bhaxa ghulaqaš lelo, si ghulaq dac! Mogo deza az car lelor? Hanz hoga ladqhaš ma-bij iš, az ileš daxitac jaxaš... Fu d' cu ilejex dika dolaš? Čhan ghulaqax ca boaxkaš, ileš doax... Cutha juxa moda jolajaj sejrina serdalonga bagha. Yobuvša bezašhe qhamäläš a du bel a bel. Si m' dhajäzdä da derrigal

— Fu d' hi dhajäzdä?

— Serdalo joagaješ vaghar mala v'. Prišibejeva kisara dätteša doadä kaxat ha a däqqä, očkeš a dexka deš:

— Serdaloga baghaš bola axarxoj: Ivan Proxorov, Savva Mikiforov, Petr Petrov. Soldatka Šustova, žero boqho joacaš, jezarg joalaš jax Semen Kislovaca, Ignat

Sverčok bozbuučal deš va, cun sesag gham da bijsanna näxa doaxan dettaš a uxaš.

— To'argda honal—änna, sudaxo volalu tešalaška xoattamaš ijbe. Unter Prišibejev häta očkeš hal a ejdä, cecväna bharahež, šij oaghorah guča dolaš voacča mirovojna. Cun hathadäxkă bharghiš qheg, meraš lepaš chijlu. Mirovojna a, tešalašta a bharahež iz, vhalla ca qetaš senduša va teš mirovoj sagata volaš, hana xoz teša kameri massa miyingera je ghar, je juxauvzadeš bola belam. Qetajac co jä sud a: butt ärstalla baqqa!

— Senduša?—joax co, cecväna kulgiš dha-sa daxitä.—Malaghča zakonax?

Dune xuvcadennalga, dunentha vaxa vhalla jiš joacalga—secä gučadoal cunna. Chimxärča, sagatarča ujlaša čuverzo iz. Häta a kamarer ara a väna, mužgi šojla qhamälaš deš gulbenna bhargabejča, še yomajä oamal, ešaje ca mogaš, kulgiš xače ghovnašca ya a daxitä, jiš xäla, eghazlen jolča oazaca chogha tox co:

-- Na-a-x, dhaqhesta, guldenna ma lela! Cha ixa!

МАХ 12 кер.
Х.—2—О.

Сердало—Крайнациздат.

В. Г. Короленко и А. П. Чехов

Сборник художественных рассказов

на ингушском языке

перевод Мальсагова О.
